

ใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาแบบดั้งเดิม ผลการศึกษาพบว่า วิธีการผลิตกาแฟของเกษตรกรบ้านควนชัยแรดให้ความสำคัญกับหลักการต่อไปนี้ (1) เกษตรผสมผสาน สวนผสมของเกษตรกรมีความต่างระดับของเรือนยอด 4-5 ระดับ เกษตรกรปลูกกาแฟพันธุ์โรบัสต้าร่วมกับไม้ผลชนิดอื่น เช่น หยี ทูเรียน ลองกอง ต้นกาแฟอาศัยร่มเงาของไม้ผลเหล่านี้ในการเจริญเติบโต (2) เกษตรประณีต หมายถึงการดูแลพื้นที่ทางการเกษตรซึ่งมีจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยไม่มีสูตรสำเร็จตายตัว ในที่นี้ กาแฟเป็นพืชที่มาทีหลัง เกษตรกรบริหารพื้นที่ทางการเกษตรขนาดเล็กให้สามารถปลูกกาแฟได้ โดยไม่จำเป็นต้องเพิ่มแปลงที่ดิน (3) เกษตรธรรมชาติ เกษตรกรเน้นใช้ปุ๋ยอินทรีย์และน้ำฝนในการดูแลสวนเกษตรและบำรุงดิน (4) หลักความพอเพียง เกษตรกรแบ่งกาแฟที่ผลิตได้ เก็บไว้บริโภคเองในครัวเรือน เพื่อลดรายจ่าย และจำหน่ายส่วนที่เหลือเพื่อเพิ่มรายได้โดยไม่ได้มุ่งหวังกำไรเกินควร (5) หลักพึ่งตนเอง เกษตรกรใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน อาศัยแรงงานคนและใช้เครื่องมือวัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น วิธีการผลิตกาแฟของเกษตรกรบ้านควนชัยแรดตามหลักการทั้งหมดข้างต้นนี้เป็นฐานสำหรับความมั่นคงทางอาชีพและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : วิธีการผลิต, กาแฟ, โรบัสต้า, หาดใหญ่, สงขลา

Abstract

This qualitative study aimed to study mode of coffee production of agriculturalists who have been planting coffee trees in Ban Khuan Khey Rad Village, Patong subdistrict, Hat Yai district, Songkhla province. The research methodology employed qualitative data collection methods covering general observation, in-depth interview, and brainstorming. The research key informants were 20 persons recruited by purposive sampling. The research findings were derived by conventional content analysis with triangulation method. Regarding mode of coffee production, it is found that local agriculturalists are tentatively focusing on five principles: (1) Multilayer cropping system, an integrated agricultural system in which four to five different crops which mature at different

height are growing on the same plot at a time. In this research, agriculturalists grow Robusta coffee trees under shadow of Velvet tamarinds, Durians, and Longkongs, (2) elaborate agriculture, the so-called “Kasetpranit”, a smart agricultural activity with an unfixable pattern. In this research, agriculturalists manage the use of a small land for productivity. Coffee, a new arrival crop, could be cultivated without increasing a land plot, (3) Natural farming, emphasizing organic matters and rain water to enhance the vitality of the soil and enrich its inherent power, (4) Sufficiency, a method of development based on having enough to live on and to live for. In this research, agriculturalists keep some coffee for their own consumption to reduce household expenses and the surplus is sold to increase revenue without expecting excessive profit, (5) Self-reliance, highlighting the use of local wisdom, manual labor, and the resources available in the area. All these principles are arguably platform for agriculturalists’ career stability and sustainable development.

Keywords : Mode of Production, Coffee, Robusta, Hat Yai, Songkhla

บทนำ

ตำบลพะตง อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน มีเนื้อที่รวมประมาณ 113 ตารางกิโลเมตร มีจำนวนครัวเรือนรวม 6,857 ครัวเรือน และจำนวนประชากรรวม 13,433 คน ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำสวนยางพาราและสวนผลไม้ ตำบลพะตง มีลักษณะทางภูมิศาสตร์บางประการที่เหมาะสมกับการปลูกกาแฟสายพันธุ์โรบัสต้า กล่าวคือ ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลาดต่ำจากทิศตะวันออกไปยังทิศตะวันตก มีลำคลองสำคัญหลายสายได้แก่ คลองตง คลองทุ่งโพธิ์ คลองขี้แรด คลองใหญ่ คลองประตู่ คลองทุ่งจั่ง คลองโล๊ะมุด คลองหินเหล็กไฟ คลองวังหมาก คลองแทงแม่ คลองข้างตาย และคลองอู่ตะเภา สภาพภูมิอากาศมีลักษณะเป็นแบบมรสุมเขตร้อน ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ กลางวันอากาศไม่ร้อนจัด และมีอากาศค่อนข้างเย็น

ในเวลากลางคืน เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากลมทะเล มีภูเขาล้อมรอบ สภาพอากาศแบ่งออกเป็น 2 ฤดูกาล คือ ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ – เดือนพฤษภาคม และฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน – เดือนมกราคม อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปีอยู่ระหว่าง 24 - 33 องศาเซลเซียส (องค์การบริหารส่วนตำบลพะตง, 2562 : 1-2)

องค์การบริหารส่วนตำบลพะตงเล็งเห็นโอกาสที่ “กาแฟ” เป็นที่นิยมของผู้บริโภคและมีร้านกาแฟเกิดขึ้นจำนวนมากทั้งในตำบลพะตงและพื้นที่ใกล้เคียงด้วยเหตุนี้ ในราวปี พ.ศ. 2559 องค์การบริหารส่วนตำบลพะตง ร่วมกับสำนักงานเกษตรอำเภอหาดใหญ่จึงได้จัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการการผลิตกาแฟให้แก่เกษตรกรที่สนใจ จำนวนเกษตรกรที่เข้าร่วมประมาณ 40 คน ไม่เพียงเท่านั้น ต่อมาในราวปี พ.ศ. 2560 องค์การบริหารส่วนตำบลพะตง ยังได้ประสานงานเพื่อนำต้นกล้ากาแฟโรบัสต้าพันธุ์ที่ได้รับการรับรองจากสถาบันวิจัยพืชสวน ประมาณ 2,000 ต้นมากระจายให้เกษตรกรทดลองปลูกในพื้นที่ทางการเกษตรของตนเอง โดยเฉลี่ยประมาณรายละ 50 ต้น จนกระทั่งในราวปี พ.ศ. 2563 ต้นกาแฟเริ่มออกดอกและให้ผลกาแฟเป็นครั้งแรก พบมากในพื้นที่ทางการเกษตรของเกษตรกร หมู่ 6 บ้านควนขี้แรด และหมู่ 3 บ้านควนเนียง ซึ่งเป็นพื้นที่สูง น้ำท่วมไม่ถึง โดยนางประจวบ บุญสร้าง เกษตรกรบ้านควนขี้แรด เป็นผู้ริเริ่มนำผลกาแฟสุก (Coffee Cherries) มาทดลองแปรรูปเป็นกาแฟสาร (Coffee Beans) คั่วและบด บรรจุใส่ซองชาแบบมีหุ้ดเปิดปิดปากซอง (tea bags) ใช้หย่อนหรือจุ่มลงในน้ำร้อน แช่ไว้สักครู่สำหรับชงดื่ม สร้างความสนใจให้กับเกษตรกรรายอื่นและชาวบ้านในตำบล จนกระทั่งมีหน่วยงาน เช่น ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน เข้ามาช่วยออกแบบบรรจุภัณฑ์เพื่อส่งเสริมให้กาแฟบ้านควนขี้แรดเป็นสินค้าชุมชน หลังจากนั้นไม่นาน “กลุ่มกาแฟบ้านควนขี้แรด” จึงถูกจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2564 ภายใต้การสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบลพะตง และมหาวิทยาลัยทักษิณ โดยมีนางประจวบ บุญสร้าง เป็นประธานกลุ่ม กลุ่มกาแฟบ้านควนขี้แรด ทำหน้าที่เสมือนพี่เลี้ยง (coach) คอยให้คำปรึกษาแก่เกษตรกรที่สนใจปลูกกาแฟ นอกจากนี้ ยังมีส่วนช่วยขยายพันธุ์กาแฟโดยวิธีเพาะเมล็ดเพื่อส่งเสริมการเพิ่มพื้นที่ปลูกกาแฟในตำบลพะตงอีกด้วย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีการผลิตกาแฟของเกษตรกรบ้านควนซี้แวด ตำบลพะตง อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย ผลการศึกษาเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับการวางแผนพัฒนากลุ่มกาแฟบ้านควนซี้แวด ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลพะตงคาดหวังนำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์เชิงแผนและนโยบายดังนี้ (1) การพัฒนานวัตกรรมเกษตร (2) การพึ่งตนเองได้ของเกษตรกร และ (3) การเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ชุมชน

บททวนวรรณกรรม

กาแฟเป็นเครื่องดื่มที่ได้รับความนิยมมากที่สุดของโลกชนิดหนึ่ง โดยทำมาจากเมล็ดกาแฟคั่วที่ได้จากต้นกาแฟ ซึ่งเป็นพืชเขตร้อนแถบเอเชียใต้และแอฟริกา ต้นกาแฟจะเจริญเติบโตได้ดีในเขตร้อนขึ้นตามเส้นศูนย์สูตรของโลก เช่น แอฟริกา เอเชีย และอเมริกาใต้ ส่วนการปลูกต้นกาแฟให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพนั้นควรปลูกในดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลางและระบายน้ำได้ดี เช่น ดินร่วน หรือ ดินร่วนปนทราย คุณสมบัติที่เหมาะสมในการปลูกต้นกาแฟอยู่ที่ 25-32 องศาเซลเซียส และมีปริมาณน้ำเฉลี่ยประมาณ 1,900 มิลลิเมตรต่อปี นอกจากนี้ สี กลิ่น และรสชาติของกาแฟจะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับพื้นที่ในการเพาะปลูก สภาพภูมิอากาศ สายพันธุ์ และกระบวนการผลิต (ศูนย์วิจัยเพื่ออุตสาหกรรมอาหาร กระทรวงอุตสาหกรรม, 2559 : 1-2) กาแฟซึ่งได้รับความนิยมมากที่สุดในตลาดโลกมีอยู่สองสายพันธุ์ คือ อราบิก้า (Arabica) และโรบัสต้า (Robusta) โดยในปี พ.ศ. 2560/61 ผลผลิตกาแฟของโลกมีจำนวนรวม 9.533 ล้านตัน แบ่งเป็นอราบิก้าร้อยละ 60 โรบัสต้าร้อยละ 40 ของผลผลิตกาแฟรวม ประเทศห้าอันดับแรกซึ่งเป็นผู้ผลิตกาแฟของโลก ได้แก่ บราซิล (ร้อยละ 3.054) เวียดนาม (ร้อยละ 1.758) โคลอมเบีย (ร้อยละ 08.30) อินโดนีเซีย (0.624) และฮอนดูรัส (ร้อยละ 0.456) ในขณะที่ความต้องการใช้เมล็ดกาแฟของโลกมีจำนวนรวม 9.616 ล้านตัน ซึ่งสูงกว่าผลผลิตกาแฟรวม ประเทศห้าอันดับแรกที่มีความต้องการเมล็ดกาแฟมากที่สุด ได้แก่ สหภาพยุโรป (ร้อยละ 2.847) สหรัฐอเมริกา (ร้อยละ 1.467) ญี่ปุ่น (ร้อยละ 0.390) แคนาดา (ร้อยละ 0.182) และรัสเซีย (ร้อยละ 0.170) (สำนักการค้าสินค้า กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ, 2563 : 1-12)

สำหรับสถานการณ์การปลูกกาแฟในประเทศไทยนั้น สายพันธุ์ที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นพันธุ์โรบัสต้า (ร้อยละ 69) และอราบิก้า (ร้อยละ 31) กาแฟอราบิก้าจะเจริญเติบโตได้ดีในพื้นที่ทางภาคเหนือ เช่น เชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ตาก และน่าน ในขณะที่กาแฟโรบัสต้าจะเจริญเติบโตและให้ผลผลิตได้ดีในพื้นที่ทางภาคใต้ เช่น ชุมพร นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี กระบี่ และระนอง ที่ผ่านมากาแฟสามารถทำรายได้ให้กับเกษตรกรไทยเฉลี่ยปีละ 2,000 ล้านบาท โดยในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2557 - 2561) ตลาดกาแฟภายในประเทศมีการขยายตัวอย่างมาก ทำให้ความต้องการใช้เมล็ดกาแฟของโรงงานแปรรูปกาแฟในประเทศเพิ่มขึ้นจาก 75,000 ตัน ในปี 2557 เป็น 95,000 ตัน ในปี 2561 แต่เดิมประเทศไทยเคยส่งออกเมล็ดกาแฟดิบ (Green Coffee Beans) ประมาณร้อยละ 80 ของผลผลิตกาแฟรวม เหลือใช้ภายในประเทศเพียงร้อยละ 20 แต่ปัจจุบันผลผลิตใช้ภายในประเทศเกือบทั้งหมด และส่งออกเหลือไม่ถึงร้อยละ 5 เท่านั้น อย่างไรก็ตาม ผลผลิตกาแฟรวมภายในประเทศกลับลดลงอย่างต่อเนื่อง สวนทางกับความต้องการใช้กาแฟที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ซึ่งทำให้ประเทศไทยต้องนำเข้าเมล็ดกาแฟโดยเฉลี่ยมากถึง 68,616 ตันต่อปี ผลการวิเคราะห์สถานการณ์การปลูกกาแฟของประเทศไทย พบว่า ภาคการเกษตรประสบปัญหาทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ในเชิงปริมาณคือมีผลผลิตเมล็ดกาแฟภายในประเทศลดลงอย่างต่อเนื่อง สาเหตุสำคัญมาจากความผันผวนของราคาเมล็ดกาแฟดิบซึ่งอิงกับราคาตลาดโลก ราคาเมล็ดกาแฟโรบัสต้าตลาดนิวยอร์กลดลงจากกิโลกรัมละ 68.45 บาท ในปี 2556/57 เหลือกิโลกรัมละ 62.62 บาท ในปี 2560/61 หรือลดลงร้อยละ 0.39 ต่อปี ส่วนราคาเมล็ดกาแฟอราบิก้าตลาดนิวยอร์ก ลดลงจากกิโลกรัมละ 128.17 บาท ในปี 2556/57 เหลือกิโลกรัมละ 96.17 บาท ในปี 2560/61 หรือลดลงร้อยละ 6.10 ต่อปี ด้วยเหตุนี้ เกษตรกรจำนวนมากจึงหันไปปลูกพืชชนิดอื่นแทน เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน และไม้ผล ส่งผลให้พื้นที่ผลิตกาแฟของไทยลดลงจาก 260,968 ไร่ในปี 2557 เหลือเพียง 257,761 ไร่ในปี 2561 และผลผลิตกาแฟลดลงจาก 37,950 ตัน ในปี 2557 เหลือเพียง 23,617 ตัน ในปี 2561 สำหรับปัญหาในเชิงคุณภาพคือ เกษตรกรยังขาดการใช้องค์ความรู้และเทคโนโลยีทางการเกษตรที่เหมาะสม เช่น การปรับปรุงสายพันธุ์ การปรับปรุงดิน การวางแผนและบริหารจัดการให้เหมาะสมกับพื้นที่ (กรมวิชาการเกษตร, 2563 : 1-40)

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสถานการณ์ด้านการผลิตและความต้องการของตลาดกาแฟในประเทศไทยส่งผลให้อุตสาหกรรมกาแฟไทยปรับนโยบายการดำเนินงานหันมาส่งเสริมการผลิตกาแฟคุณภาพสำหรับตลาดกาแฟเฉพาะ (Specialty Coffee) เน้นกาแฟที่มีเอกลักษณ์และสนับสนุนตลาดกาแฟในประเทศให้ใช้เมล็ดกาแฟไทยอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันกาแฟเป็นมากกว่าเครื่องดื่มที่มีรสชาติติดปลายลิ้นสัมผัสกาแฟหนึ่งแก้วเป็นตัวแทนบอกเล่าเรื่องราวจากต้นน้ำถึงปลายน้ำของห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) ตั้งแต่ความใส่ใจในการปลูก การเก็บเกี่ยว การแปรรูปกาแฟสาร ไปจนถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์สู่ผู้บริโภค สมาคมกาแฟไทย (Thai Coffee Association) เสนอว่า แนวทางการพัฒนาอุตสาหกรรมกาแฟของไทยในปัจจุบันคือ การผลิตกาแฟคุณภาพ (Fine Coffee) ซึ่ง “เกษตรกร” เป็นต้นน้ำ (Upstream) ของการสร้างสรรคผลิตภัณฑ์กาแฟมูลค่าของไทย การพัฒนาอุตสาหกรรมกาแฟไทยจึงจำเป็นต้องเริ่มต้นที่การยกระดับศักยภาพของเกษตรกร เกษตรกรไม่หยุดขวนขวายหาความรู้ เรียนรู้ สามารถปรับตัวสอดคล้องการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ โดยเฉพาะการเพิ่มประสิทธิภาพการปลูกให้ได้ผลผลิตสูง (Yield) การจัดการประสิทธิภาพการผลิตที่มีต้นทุนที่แข่งขันได้ มาตรฐานการผลิตที่มีความปลอดภัย ใส่ใจสิ่งแวดล้อม และสามารถตรวจสอบย้อนกลับเพื่อสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้บริโภค การแก้ปัญหาที่เกษตรกรต้นน้ำนอกจากจะทำให้ได้ผลผลิตกาแฟไทยซึ่งมีคุณภาพตามความต้องการของภาคอุตสาหกรรมแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมวิถีการเพาะปลูกแบบยั่งยืนอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม (สมาคมกาแฟไทย, 2563 : 2-11)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จุฑาทิพย์ ประดิพัทธ์นฤมล, หนึ่งฤทัย ศรีสุกใส, สุธาวัฒน์ รัตนพงษ์, และนันทพันธ์ คุดคง (2564 : 13-29) ศึกษาการจัดการความรู้และส่งเสริมศักยภาพเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษา ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก พบว่า เกษตรกรยังขาดความรู้ความเข้าใจในการรวมกลุ่มรูปแบบวิสาหกิจชุมชน ขาดแรงจูงใจในการรวมกลุ่ม งานวิจัยจึงได้ดำเนินการให้ความรู้และชี้ให้เห็นประโยชน์ของการรวมกลุ่ม อาทิ การป้องกันการกดราคาของพ่อค้าคนกลางและการมีอำนาจในการต่อรองเรื่องราคาและปริมาณผลผลิตเพื่อสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นความสำคัญของการเก็บรวบรวม

องค์ความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนการปลูกกาแฟและปลูกฝังเยาวชนในพื้นที่ให้เห็นความสำคัญของการดูแลต้นกาแฟ ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับชุมชน ร่วมสร้างหลักสูตรท้องถิ่นให้กับโรงเรียน เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ทักษะการปลูกกาแฟให้แก่เยาวชนในพื้นที่และเป็นศูนย์รวมองค์ความรู้ด้านการปลูกกาแฟในชุมชน มุ่งเน้นที่นักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 สามารถช่วยพ่อแม่ทำเกษตรกรรมและประกอบอาชีพ และบูรณาการเรียนการสอนกับรายวิชาเกษตรในชีวิตประจำวันโดยมุ่งเน้นการเรียนการสอนทั้งแบบทฤษฎีและปฏิบัติเพื่อศึกษากระบวนการปลูกกาแฟให้กับเยาวชนต่อไป

สุพัตรา รุ่งรัตน์, ชูลพีภรณ์ มาโซ, ศรีประไพ อุดมละมุล, นุลอัฟฟา สาและ, มัสวีณี สาและ และ นิรุสรา มินทรศักดิ์ (2561 : 1-20) ทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนากลุ่มผลิตโกปี (กาแฟโบราณ) อำเภอเบตง จังหวัดยะลา พบว่าแนวทางการพัฒนากลุ่มผู้ผลิตโกปี (กาแฟโบราณ) สามารถแบ่งได้สามด้าน ประกอบด้วย (1) การพัฒนาการบริหารจัดการกลุ่มโดยใช้หลัก 5 ก ได้แก่ ก กลุ่ม ก กิจกรรม ก กรรมการ ก กติกา และ ก กองทุน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิก (2) การพัฒนาการบริหารธุรกิจ ใช้กลยุทธ์ส่วนประสมทางการตลาด 4 ด้าน ได้แก่ ด้านผลิตภัณฑ์ ด้านราคา ด้านสถานที่จัดจำหน่าย และด้านการส่งเสริมการตลาด โดยมีการพัฒนาสูตรให้มีมาตรฐาน ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม และ (3) การพัฒนาการจัดการวัตถุดิบ โดยมีการสร้างเครือข่ายระหว่างกลุ่มผู้ผลิตโกปีในเขตเทศบาลเมืองเบตงกับสหกรณ์ผู้ผลิตกาแฟชุมพร กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตกาแฟถ้ำสิงห์ ส่งผลให้กลุ่มผู้ผลิตโกปี (กาแฟโบราณ) อำเภอเบตง จังหวัดยะลา ได้วัตถุดิบที่มีราคาถูกแต่มีคุณภาพ ข้อเสนอแนะ กรรมการกลุ่มและหน่วยงานที่สนับสนุนควรติดตามผลการพัฒนาปรับปรุงผลผลิตของกลุ่มผู้ผลิตโกปี (กาแฟโบราณ) ให้มีคุณภาพคงที่ สม่ำเสมอ และเพียงพอต่อความต้องการของตลาด รวมทั้งรัฐควรสนับสนุนการเพิ่มพื้นที่ปลูกกาแฟโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน นอกจากนี้ควรสร้างเครือข่ายผู้ผลิตโกปี (กาแฟโบราณ) ในพื้นที่อำเภอเบตงเพื่อเป็นพันธมิตรในการถ่ายทอดความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

วารสารณัฏฐวิทยา, วารสารณัฏฐวิทยา, วารสารณัฏฐวิทยา, วารสารณัฏฐวิทยา, วารสารณัฏฐวิทยา และปริยานิตย ตั้งธนาภักดี (2561: 1-20) ศึกษาการพัฒนาผลิตภัณฑ์กาแฟผงเพื่อเพิ่มมูลค่า ผลิตภัณฑ์กาแฟจากชุมชน บ้านบ่อสี่เหลี่ยม อำเภองาว จังหวัดลำปาง พบว่า กาแฟ ที่ปลูกนั้นเป็นสายพันธุ์อราบิก้า ผลผลิตต่อปีประมาณ 5,000 กิโลกรัม ผลิตภัณฑ์ ของชุมชนที่มีจำหน่าย ได้แก่ เมล็ดกาแฟกะลา เมล็ดกาแฟสารชนิด Honey Process และเมล็ดกาแฟคั่ว ผลการศึกษาสภาวะในการทำแห้งแบบพ่นฝอย พบว่า อุณหภูมิ ขาเข้าของเครื่องทำแห้งที่เหมาะสมในการพัฒนาผลิตภัณฑ์กาแฟผง คือ ที่อุณหภูมิ 160 องศาเซลเซียส ชนิดของสารเคลือบที่ใช้ห่อหุ้มสารสกัดกาแฟโดยใช้วิธีเอนแคป ซูลชัน คือ มอลโทเดกซ์ทรินที่ระดับความเข้มข้นร้อยละ 10 สูตรของกาแฟผสม สำเร็จรูปชนิด 3 in 1 ที่พัฒนาได้ เมื่อทำการทดสอบการยอมรับของผู้บริโภค พบว่า คะแนนความชอบเฉลี่ยของผู้บริโภคที่มีต่อผลิตภัณฑ์กาแฟผสมสำเร็จรูปชนิด 3 in 1 อยู่ในระดับชอบปานกลางถึงมาก (7.4 ± 0.8) ผู้บริโภคร้อยละ 92 ยอมรับผลิตภัณฑ์ กาแฟผสมสำเร็จรูปชนิด 3 in 1 และผู้บริโภคร้อยละ 88 ตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์ ถ้าผลิตภัณฑ์ดังกล่าวมีการวางจำหน่ายในท้องตลาด ผลด้านความพึงพอใจต่อการ ถ่ายทอดเทคโนโลยีเรื่อง การพัฒนาผลิตภัณฑ์กาแฟผงเพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ กาแฟ พบว่า ผู้เข้าอบรมมีคะแนนความพึงพอใจอยู่ในระดับพึงพอใจมากที่สุด

นวรรตน์ ไพธิศรี, สาวิตรี รังสิภัทร์ และ พัชราวดี ศรีบุญเรือง (2561 : 43-52) ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการผลิตกาแฟโรบัสต้าของเกษตรกร ตำบลรับร้อ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดชุมพร พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุเฉลี่ย 47.38 ปี การศึกษาระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่า สมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 3.66 คน ประสบการณ์ปลูกกาแฟโรบัสต้าเฉลี่ย 20.74 ปี ไม่เป็นสมาชิกกลุ่มกาแฟโรบัสต้า พื้นที่ปลูกกาแฟโรบัสต้าเฉลี่ย 14.41 ไร่ รายได้จากการผลิตกาแฟโรบัสต้าเฉลี่ย 15,276.66 บาท/ไร่/ปี รายจ่ายจากการผลิตกาแฟโรบัสต้าเฉลี่ย 4,721.61 บาท/ไร่/ปี แรงงานปลูกกาแฟโรบัสต้าเฉลี่ย 4.55 คน ใช้เงินทุนส่วนตัวปลูกกาแฟโรบัสต้า จำหน่ายกาแฟโรบัสต้าให้พ่อค้าคนกลาง ความรู้เทคโนโลยีการผลิตกาแฟโรบัสต้าโดย รวมอยู่ในระดับมาก การเปิดรับข่าวสารกาแฟโรบัสต้าจากเพื่อนเกษตรกร โทรทัศน์ การจัดประชุม และการผลิตกาแฟโรบัสต้าโดยรวมปฏิบัติตามคำแนะนำบางส่วน ของกรมส่งเสริมการเกษตร การทดสอบสมมติฐาน พบว่า การศึกษา สมาชิกในครัวเรือน

ประสบการณ์ปลูกกาแฟโรบัสต้า การเป็นสมาชิกกลุ่มกาแฟโรบัสต้า รายได้จากการผลิตกาแฟโรบัสต้า แรงงานปลูกกาแฟโรบัสต้า เงินทุนปลูกกาแฟโรบัสต้า ความรู้เทคโนโลยีการผลิตกาแฟโรบัสต้า การเปิดรับข่าวสารกาแฟโรบัสต้าจากสื่อบุคคล สื่อมวลชน และสื่อกิจกรรม มีความสัมพันธ์ต่อการผลิตกาแฟโรบัสต้าที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 และ 0.01

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง การพัฒนากลุ่มกาแฟบ้านควนซี้แรด ได้รับการรับรองโครงการวิจัยตามแนวทางหลักจริยธรรมการวิจัยในคนที่เป็นมาตรฐานสากล โดยบทความนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ มีพื้นฐานจากการวิจัยสนาม (Field Research) พื้นที่วิจัยคือ หมู่ 6 บ้านควนซี้แรด ตำบลพะตง อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เหตุผลที่เลือกศึกษาด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการค้นหาความรู้ที่เป็นความจริงจากแหล่งต้นตอรากเหง้าของข้อมูล การวิจัยเชิงคุณภาพยึดหลักปรัชญาแบบธรรมชาตินิยม (Naturalism) เป็นการแสวงหาคำตอบหรือค้นหาความจริง (Reality) ด้วยวิธีการวิจัยที่เน้นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามสภาพการณ์ที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งบางครั้งเรียกว่าแนวคิดแบบปรากฏการณ์นิยม (Phenomena) แล้วอาศัยวิธีการพรรณนาเป็นสำคัญ (นาคพล เกินชัย, 2559 : 297-314) ส่วนเหตุผลที่เลือกบ้านควนซี้แรดเป็นพื้นที่วิจัยเนื่องจากเป็นพื้นที่ปลูกกาแฟที่สำคัญของตำบลพะตง เกษตรกรมีการรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นกลุ่มกาแฟบ้านควนซี้แรด และวิธีการผลิตกาแฟของกลุ่มกาแฟบ้านควนซี้แรดครอบคลุมตั้งแต่การปลูก การเก็บเกี่ยว การแปรรูปกาแฟสาร และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ช่วงระยะเวลาในการเก็บข้อมูลสนาม คือ ระหว่างวันที่ 1 มิถุนายน 2564 ถึงวันที่ 30 ธันวาคม 2564 ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยนี้ (Research Key Informants) มีจำนวน 20 คน ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วย คณะกรรมการกลุ่มกาแฟบ้านควนซี้แรดและเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟในตำบลพะตง จำนวน 15 คน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลพะตงที่เกี่ยวข้อง จำนวน 2 คน ผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการร้านกาแฟสดในพื้นที่ และผู้ทรงคุณวุฒิกาแฟไทย จำนวน 3 คน เกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักยึดหลักความสมัครใจเป็นสำคัญ โดยทั้งหมดเป็นภาคีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการพัฒนากลุ่มกาแฟบ้านควนซี้แรด วิธีการเก็บ

รวบรวมข้อมูลมีดังนี้ (1) การสังเกต (General Observation) ผู้วิจัยขออนุญาตเข้าพื้นที่เพื่อเฝ้าติดตามสังเกตการทำงานของเกษตรกรอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ ทั้งนี้ผู้วิจัยทำงานบริการวิชาการอยู่ในพื้นที่วิจัยมาก่อนอย่างน้อยสองปี จึงค่อนข้างมีความคุ้นเคยกับชุมชนเป็นอย่างดี (2) การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับวิถีการผลิตกาแฟบ้านควนซี้แรด ครอบคลุมตั้งแต่วิถีการปลูก การเก็บเกี่ยว การแปรรูป และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เฉลี่ยสัมภาษณ์คนละ 1 ครั้งๆ ละ ไม่เกิน 60 นาที และ (3) การประชุมระดมความคิด (Brainstorming) เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาวิถีการผลิตกาแฟบ้านควนซี้แรด จำนวน 2 ครั้งๆ ละ ไม่เกิน 120 นาที จำกัดจำนวนผู้เข้าร่วมประชุมไม่เกินครั้งละ 20 คน ในการนี้ตลอดระยะเวลาในการทำงานสนามนั้น ผู้วิจัยปฏิบัติตามมาตรการควบคุมการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อโควิด-19 ของกระทรวงสาธารณสุขอย่างเคร่งครัด

สำหรับการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่ศึกษานั้น ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับจิตสำนึกทางสังคมวิทยา (Sociological Consciousness) ดังนี้ (1) การมองปรากฏการณ์แบบองค์รวม (Holistic View) และให้ความสำคัญกับบริบท (Context) ของปรากฏการณ์ที่ศึกษา (2) การสนใจรับฟังมุมมองของเกษตรกรฐานราก ไม่ได้รับฟังมุมมองของผู้มีอำนาจทางสังคมเท่านั้น (3) การพยายามเข้าใจโลกเชิงประจักษ์ของปรากฏการณ์ที่ศึกษาตามสภาพธรรมชาติของมัน (Naturalistic Inquiry) เพื่อให้เราสามารถมั่นใจได้ว่าความคิด ข้อมูล มโนทัศน์ และการตีความนั้น แม่นตรงตามนิยามของผู้ถูกศึกษา ผู้วิจัยเน้นมองสิ่งต่างๆ โดยใช้สายตาของคนใน (Insider's View) ในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่ศึกษา (Berger, 1966 : 1-24) การวิเคราะห์ข้อมูลนั้นใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหาแบบดั้งเดิม (Conventional Content Analysis) ผู้วิจัยอาศัยข้อมูลสนามจำนวนมากในการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytic Induction) ข้อมูลสนามที่เก็บรวบรวมได้ถูกจำแนกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นที่ศึกษา โดยผู้วิจัยหลีกเลี่ยงการใช้การจัดกลุ่มที่คิดไว้ล่วงหน้า แต่ยอมให้การจัดกลุ่มและการตั้งชื่อการจัดกลุ่มไหลออกมาจากข้อมูล การวิเคราะห์เนื้อหาในที่นี้เป็นวิธีการวิจัยสำหรับการตีความเชิงอัตวิสัยของเนื้อหาของข้อมูลตัวบทผ่านกระบวนการจัดกลุ่มเชิงระบบของการให้รหัสและการระบุประเด็นหรือแบบแผน การตรวจสอบข้อมูลใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) โดยพิจารณาว่า

แหล่งบุคคลที่แตกต่างกันให้ข้อมูลสอดคล้องกันหรือไม่ หากข้อมูลที่ได้สอดคล้องกัน จึงถือว่าข้อมูลมีความน่าเชื่อถือ (Hsieh and Shannon, 2005: 1277-1288)

ผลการศึกษา

วิถีการผลิตกาแฟของเกษตรกรบ้านควนซี้แสด ตำบลพะตง อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ครอบคลุมวิถีการปลูก การเก็บเกี่ยว การแปรรูป และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ผลการศึกษามีดังนี้

1. วิถีการปลูก

“เกษตรผสมผสาน” หรือที่เกษตรกรในพื้นที่เรียกว่า “สวนสมรม” เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมการเกษตรของคนปักษ์ใต้ ซึ่งเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟบ้านควนซี้แสด ยึดถือมาโดยตลอด เกษตรกรถอดบทเรียน “การพึ่งพาเกษตรเชิงเดี่ยว” เช่น ยางพารา ที่มักประสบปัญหาราคาคงต่ำ ทำให้รายได้ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย ในขณะที่ “เกษตรผสมผสาน” แม้ราคายางพาราตกต่ำ เกษตรกรยังมีพืชสวนอื่น ๆ เช่น ลองกอง หยี ทุเรียน และกาแฟ ซึ่งให้ผลผลิตไม่พร้อมกัน สามารถสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร สลับผลัดเปลี่ยนต่อเนื่องตลอดทั้งปี สวนสมรมของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟบ้านควนซี้แสดมีความต่างระดับของเรือนยอดอย่างน้อย 4-5 ระดับ เรือนยอดระดับบนสุดคือ หยี ระดับรองลงมาคือ ทุเรียน ลองกอง กาแฟ และพืชผักสวนครัวหรือพืชสมุนไพร ตามลำดับ ต้นกาแฟอาศัยร่มเงาของไม้ผลอื่นในการเจริญเติบโต การปลูกพืชหลายชนิด ที่เกื้อกูลกันนับเป็นความมั่นคงทางอาชีพของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟบ้านควนซี้แสด เกษตรผสมผสานช่วยลดความเสี่ยงจากความผันผวนของราคาพืชผลทางการเกษตร ซึ่งเกษตรกรเกือบทั้งหมดเป็นเกษตรกรรายย่อย มีที่ดินจำกัด (สวนสมรมของเกษตรกรมีขนาดไม่เกิน 5 ไร่) เกษตรกรทำ “เกษตรประณีต” หมายถึง การดูแลพื้นที่ทางการเกษตรซึ่งมีเนื้อที่จำกัดให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด โดยไม่มีสูตรสำเร็จตายตัว ในที่นี้ กาแฟเป็นพืชที่มาทีหลังพืชสวนชนิดอื่น เกษตรกรเพิ่งเริ่มเรียนรู้การปลูกกาแฟเมื่อปี พ.ศ. 2559/60 โดยนำต้นกล้ากาแฟโรบัสต้าพันธุ์ที่ได้รับการรับรองจากสถาบันวิจัยพืชสวนมาปลูกแซมตามสภาพพื้นที่ว่างในสวนเกษตร ลักษณะการปลูกไม่จำเป็นต้องเป็นแถวหรือแนว แต่จะรักษาระยะห่างระหว่างต้นต่าง ๆ ตามสมควร เพื่อความสะดวกในการดูแลและเก็บเกี่ยว เกษตรกรสามารถเพิ่มผลผลิตทางการ

เกษตรซึ่งเป็นพืชชนิดใหม่ คือ กาแฟ โดยไม่จำเป็นต้องเพิ่มแปลงหรือโฉนดที่ดิน สำหรับการดูแลต้นกาแฟนั้นจะกระทำไปพร้อม ๆ กับการดูแลไม้ผลชนิดอื่น ซึ่งเกษตรกรเน้น “เกษตรธรรมชาติ” ในการดูแลสวนเกษตร เช่น ใช้ปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพ อาศัยน้ำฝนซึ่งตกชุกตลอดปี การเกษตรซึ่งเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม นับเป็นความยั่งยืนของระบบนิเวศ

2. วิธีการเก็บเกี่ยว

ในราวปี พ.ศ. 2563 หลังจากปลูกไปแล้วประมาณปีที่ 3 ต้นกาแฟ เริ่มออกดอกและให้ผลกาแฟเป็นครั้งแรก ฤดูกาลเก็บเกี่ยวกาแฟพันธุ์โรบัสต้าจะอยู่ช่วงเดือนตุลาคม – เดือนพฤษภาคม ระยะเวลาเก็บเกี่ยวเปลี่ยนแปลงตามสภาพอากาศ เกษตรกรจะเลือกเก็บผลกาแฟสดด้วยมือ โดยอาศัยแรงงานคนในครัวเรือนเป็นหลัก ไม่นิยมจ้างแรงงาน เกษตรกรใส่ถุงมือผ้า เลือขนยาว และหมวก เพื่อป้องกันมด แมลง และกิ่งไม้บาด ผลกาแฟมักจะสุกไม่พร้อมกัน เกษตรกรเลือกเก็บเฉพาะผลกาแฟที่สุกแดงเพื่อคุณภาพที่ดีของผลผลิต เก็บเป็นรุ่น ไม่เก็บผลกาแฟสุกที่ร่วงบนพื้นดินเกิน 1 วัน เนื่องจากอาจปนเปื้อนเชื้อรา การเก็บรอบสุดท้ายจะเก็บจนหมดต้น และกำจัดผลที่ตกใต้ต้นด้วย เพื่อป้องกันมอดเจาะผลกาแฟอาศัยข้ามปี ภาชนะรองรับผลกาแฟ เช่น ตะกร้าสาน หรือนำร่มมาหงายท้องไว้ใต้ต้นกาแฟ ขณะเก็บผลกาแฟจะไม่ตกถึงพื้นดิน วิธีการนี้ช่วยเรื่องการระบายอากาศและรักษาความสะอาด จุดพักหรือรวมผลผลิตจะมีการดูแลความสะอาดและเป็นที่ร่ม ผลกาแฟที่เก็บได้จะถูกนำมาคัดเอาเมล็ดดำ เมล็ดที่มีมอดเจาะหรือที่ขึ้นราออก รวมถึงเอาสิ่งแปลกปลอม เช่น ดิน กรวด กิ่งไม้ ใบไม้ ออกด้วย

3. วิธีการแปรรูปกาแฟสาร

นางประจวบ บุญสร้าง เกษตรกรบ้านควนซี้แรด เป็นผู้ริเริ่มนำผลกาแฟสุก (Coffee Cherries) มาแปรรูปเป็นกาแฟสาร (Green Coffee Beans) โดยการศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ ลองผิดลองถูกด้วยตนเอง คำว่า กาแฟสารหรือสารกาแฟ คือ คำที่ใช้เรียกเมล็ดกาแฟดิบที่ผ่านการสีเอากะลาออกพร้อมที่จะคั่ว ผลกาแฟสุกที่เก็บได้จะถูกนำเข้าสู่กระบวนการแปรรูปอย่างช้าไม่เกิน 24 ชั่วโมง โดยกระบวนการแปรรูปกาแฟสารของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟบ้านควนซี้แรดใช้วิธีการแปรรูปแบบเปียก

(Washed Process หรือ Wet Process) ซึ่งกรรมวิธีเน้นการพึ่งตนเอง โดยอาศัยแรงงานคนเป็นหลัก วัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้เน้นเรียบง่ายหรือหาได้ง่ายในท้องถิ่น เริ่มต้นจากการนำผลกาแฟสุกไปผ่านการลอยน้ำในอ่างพลาสติกขนาดใหญ่เพื่อแยกเอาผลที่ไม่สมบูรณ์และสิ่งแปลกปลอมออกก่อน ผลที่ไม่สมบูรณ์จะลอยน้ำ คัดออกไปแล้วนำเมล็ดดีที่ได้มาล้างน้ำให้สะอาด จากนั้นนำไปตำเพื่อเอาเปลือกชั้นนอกและเนื้อของผลกาแฟออก (Outer Skin and Pulp) อุปกรณ์ที่ใช้ เกษตรกรประดิษฐ์ขึ้นเอง โดยนำปูนซีเมนต์มาก่อด้านในถังน้ำพลาสติกสีดำขนาด 16 ลิตร ทำให้เป็นบ่หรือหลุม เพื่อเป็นครกที่มีความแข็งแรงสำหรับใช้คู่กับสากไม้ซึ่งยาวประมาณ 1 เมตร เมื่อนำเปลือกชั้นนอกและเนื้อของผลกาแฟออกแล้ว จะได้เมล็ดกาแฟที่ถูกรูด้วยเมือก (Mucilage) ซึ่งจะต้องทำการย่อยสลายเมือกออกโดยวิธีการหมักในน้ำสะอาด ประมาณ 2 วัน หมั่นตรวจสอบว่าเมือกย่อยสลายหมดแล้ว จากนั้นจึงล้างให้สะอาด ไม่ให้มีเมือกเหลืออยู่ เนื่องจากเมือกมีส่วนผสมของน้ำตาล เมื่อนำไปตากแห้งอาจทำให้เน่าหรือมีเชื้อราได้ นำเมล็ดกาแฟที่ล้างจนสะอาดแล้วไปตากแดดจนแห้งบนแคร่หรือกระดังที่ทำจากไม้ซึ่งวางอยู่สูงจากพื้นดิน หมั่นกลับเมล็ดกาแฟเพื่อให้แห้งสนิททั้งเมล็ด ก็จะได้กาแฟกะลา (Parchment Coffee) เกษตรกรใช้ครกช่วยในการกะเทาะเอากาแฟออกจนได้กาแฟสาร ทั้งนี้ จากการคำนวณของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟบ้านควนขี้แรดพบว่า ผลกาแฟสุกจำนวน 1 กิโลกรัม เมื่อผ่านกระบวนการแปรรูปข้างต้นแล้วจะได้กาแฟสารเฉลี่ยประมาณ 0.2 กิโลกรัม

4. วิธีการพัฒนาผลิตภัณฑ์

บทความนี้ ขอยกตัวอย่างครัวเรือนของนางประจวบ บุญสร้าง ประธานกลุ่มกาแฟบ้านควนขี้แรด ซึ่งเป็นเกษตรกรตัวอย่างในการพัฒนาผลิตภัณฑ์กาแฟ ในช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยว 2563/64 นางประจวบ บุญสร้าง สามารถเก็บเกี่ยวผลกาแฟสุกในพื้นที่สวนสมรมขนาดไม่เกิน 2 ไร่ จำนวนต้นกาแฟที่ให้ผลผลิตมีจำนวน 8 ต้น ได้ผลกาแฟสุกรวม 125 กิโลกรัม (เฉลี่ยต้นละ 15-16 กิโลกรัม) นำมาแปรรูปเป็นกาแฟสารด้วยกระบวนการแปรรูปแบบเปียก ได้กาแฟสารรวม 25 กิโลกรัม นักวิจัยได้ติดต่อสมาคมกาแฟไทยขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบคุณภาพกาแฟสารของนางประจวบ บุญสร้าง มาตรฐานคุณภาพกาแฟสารอ้างอิงตามกรมวิชาการเกษตรมีดังนี้ (1) ความชื้น ไม่เกินร้อยละ 12 (2) ข้อบกพร่องรวมของเมล็ดกาแฟสาร สัดส่วนโดย

น้ำหนักไม่เกินร้อยละ 7 ข้อบกพร่องต่าง ๆ ในที่นี้ได้แก่ เมล็ดดำมากกว่ากึ่งหนึ่งของเมล็ด เมล็ดขึ้นราที่ผิวเมล็ด เมล็ดแตกเกินกึ่งหนึ่งของเมล็ด เมล็ดถูกแมลงทำลายหรือมอดเจาะเกินกว่า 1 รู และสิ่งแปลกปลอม เช่น เศษหิน ดิน กิ่งไม้ รวมทั้งเปลือกและเยื่อหุ้มเมล็ดกาแฟด้วย ผลการตรวจพบว่า กาแฟสารของนางประจวบ บุญสร้าง มีคุณภาพผ่านเกณฑ์มาตรฐาน และมีผู้สนใจ (Trader) ขอซื้อกาแฟสารของนางประจวบ บุญสร้าง ในราคาสูงกว่าราคาตลาด ทั้งนี้เนื่องจากผู้ซื้อเห็นว่า วิธีการผลิตกาแฟเป็นมิตรกับผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม ปริมาณผลผลิตกาแฟต่อหนึ่งครัวเรือนมีจำนวนไม่มากเกษตรกรสามารถดูแลผลผลิตได้อย่างพิถีพิถัน นางประจวบ บุญสร้าง ตัดสินใจขายกาแฟสารจำนวนหนึ่ง และนำกาแฟสารอีกจำนวนหนึ่งมาเพิ่มมูลค่าโดยพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์กาแฟคั่วบด (Roasted Blend Coffee) แบ่งส่วนหนึ่งเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนเพื่อลดรายจ่าย (จากการคำนวณร่วมกับเกษตรกร สามารถลดรายจ่ายในช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยว 2563/64 ประมาณ 3,000 บาท) และจำหน่ายส่วนที่เหลือเพื่อเพิ่มรายได้โดยไม่ได้มุ่งหวังกำไรเกินควร (จากการคำนวณร่วมกับเกษตรกร สามารถเพิ่มรายรับในช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยว 2563/64 ประมาณ 3,000 บาท)

กาแฟสารทั้งหมดถูกนำมาแบ่งใส่ถุงพลาสติกปิดผนึกไว้อย่างดี ถุงละประมาณ 1.5 - 2 กิโลกรัม เก็บไว้ในอาคารนอกชานบ้านซึ่งระบายอากาศได้ดี กาแฟสารสามารถเก็บไว้ได้นาน ค่อย ๆ นำออกมาทยอยคั่วได้เมื่อมีโอกาสหรือช่องทางจำหน่าย เนื่องจากกาแฟคั่วจะรักษาคุณภาพไว้ได้นานประมาณ 6 - 12 เดือนเท่านั้น การคั่วเกษตรกรใช้วิธีการคั่วมือ โดยจะใช้กาแฟสารจำนวน 1.5 กิโลกรัมต่อการคั่วแต่ละครั้ง ใส่ลงในกระทะเหล็กซึ่งหาได้ทั่วไป ตั้งเตาให้ร้อน ประมาณ 190 - 210 องศาเซลเซียส นานประมาณ 17-20 นาที เกษตรกรใช้เตาแก๊สปิกนิก ซึ่งง่ายต่อการเคลื่อนย้าย สถานที่คั่วอยู่นอกตัวบ้าน เป็นลานคอนกรีตมีหลังคา สะอาด โล่ง สามารถส่งกลิ่นหอมของเมล็ดกาแฟในขณะที่คั่วไปได้ไกล ทำให้ผู้คนที่สัญจรไปมาสนใจและถามหาระดับการคั่วคือ คั่วกลาง (Medium) โดยอาศัยการสังเกตจากสี กลิ่น และเสียงแตกของเมล็ด เกษตรกรใช้ตะหลิวไม้คั่วให้เมล็ดกลิ้งตลอดเวลา ให้ทุกเมล็ดสัมผัสโลหะ และทุกเมล็ดสุกด้วยความร้อนซึ่งผ่านทางโลหะ เมื่อคั่วจนได้ที่แล้ว นำมาพักไว้ในกระดังเพื่อระบายความร้อนให้เมล็ดกาแฟเย็นลงเร็วที่สุด แล้วจึงค่อยเก็บใส่ในถุงพลาสติกปิดปากถุงให้สนิท ทิ้งไว้ 1 คืน เพื่อให้เมล็ดกาแฟคายก๊าซในเมล็ดออกมาสำหรับการบดนั้น ไม่ได้บดมือ แต่ใช้เครื่องบดไฟฟ้าซึ่งทำจากสแตนเลส (stainless)

ระดับการบดคือ บดกลาง อาศัยการสังเกตให้ผงกาแฟมีลักษณะคล้ายเกล็ดทรายขนาดเล็ก ไม่ละเอียดหรือหยาบจนเกินไป

สำหรับบรรจุก้อนนั้น นางประจวบ บุญสร้าง เริ่มต้นทดลองใช้ซองชาแบบมีหุรูปปากด้านบน (tea bags) ซึ่งหาซื้อได้จากร้านขายวัสดุอุปกรณ์เบเกอรี่ในตัวเมืองหาดใหญ่ ใส่กาแฟคั่วบดของละ 5 กรัม จุ่มลงในน้ำร้อน แช่ทิ้งไว้สักครู่ แล้วนำมาดื่ม พบว่า กาแฟมีรสชาติดี ไม่เปรี้ยว แต่มีกากกาแฟหลุดปนออกมาในเครื่องดื่มเกษตรกรพิศุจน์เข้าใจให้ญาติมิตรรวมถึงคนขายกาแฟที่รู้จักทดลองชงดื่ม พบผงกาแฟหลุดปนในเครื่องดื่มเช่นกัน เกษตรกรเรียนรู้หาวิธีการแก้ปัญหาคือ เปลี่ยนมาใช้ถุงดริป (drip bags) ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวกรอง และเปลี่ยนวิธีการชงโดยใช้น้ำร้อนเทผ่านผงกาแฟคั่วบดอย่างช้าๆ (pour over) เกษตรกรได้เพิ่มปริมาณกาแฟคั่วบดเป็นถุงละ 7 กรัม เพื่อความเข้มข้นของรสชาติ วิธีการนี้พบว่า กาแฟมีรสชาติเข้มข้น และไม่มีกากกาแฟปนในเครื่องดื่ม ผลิตภัณฑ์กาแฟดริป (Drip Coffee) ของนางประจวบ บุญสร้าง จึงพร้อมจำหน่าย ในกาครั้งนี้ หลักสูตรการบริหารและพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ได้สนับสนุนการออกแบบตราสินค้า ฉลาก และบรรจุก้อนให้กับผลิตภัณฑ์กาแฟดริปบ้านควนชีแรด โดยมีสองขนาด ขนาดใหญ่ บรรจุ 13 ซองๆ ละ 7 กรัม ราคา 129 บาท ขนาดเล็กบรรจุ 6 ซองๆ ละ 7 กรัม ราคา 69 บาท เมื่อเทียบกับผลิตภัณฑ์กาแฟดริปในท้องตลาดแล้ว นับว่ามีราคาถูกกว่ามาก ชาวบ้านในตำบลพะตงและพื้นที่ใกล้เคียงซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักสามารถเข้าถึงผลิตภัณฑ์ได้ง่าย ช่องทางการจำหน่ายนอกจากการขายตรงให้กับชาวบ้านและคนรู้จักแล้ว เกษตรกรยังขายผ่านสื่อสังคมออนไลน์และองค์การบริหารส่วนตำบลพะตงยังนำผลิตภัณฑ์ไปวางจำหน่ายในงานแสดงสินค้าเพื่อประชาสัมพันธ์ให้คนสงขลารู้จักเป็นวงกว้างมากขึ้นด้วย ปัจจุบันผลิตภัณฑ์กาแฟบ้านควนชีแรดมีทั้งหมด 4 แบบคือ (1) ผลิตภัณฑ์กาแฟสาร (2) ผลิตภัณฑ์กาแฟคั่วเมล็ด (3) ผลิตภัณฑ์กาแฟคั่วบด และ (4) ผลิตภัณฑ์กาแฟคั่วบดบรรจุในซองดริป

แนวทางการพัฒนาวิธีการผลิตกาแฟของเกษตรกรบ้านควนชีแรด

ในการประชุมระดมความคิดซึ่งใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องนั้น ได้เสนอแนวทางในการพัฒนาวิธีการผลิตกาแฟของเกษตรกรบ้านควนชีแรด โดยสรุปมีดังนี้

1. การพัฒนานวัตกรรมการเกษตร (smart farmer) โดยองค์การบริหารส่วนตำบล พะตงร่วมกับสำนักงานเกษตรอำเภอหาดใหญ่ ควรจัดกิจกรรมให้ความรู้ทั้งภาค ทฤษฎีและภาคปฏิบัติแก่เกษตรกรอย่างต่อเนื่อง ทั้งเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟสายเก่าและ รายใหม่ในตำบลพะตง ตลอดจนยกระดับความสามารถของกลุ่มกาแฟบ้านควนซี้แรด ให้เป็นศูนย์เรียนรู้การผลิตกาแฟครบวงจรทั้งด้านการขยายพันธุ์ต้นกล้ากาแฟ การเตรียม พื้นที่ปลูกและการปลูก การปรับปรุงบำรุงดินและการใส่ปุ๋ย การตัดแต่งกิ่ง การกำจัด วัชพืชและการคลุมดิน การจัดการน้ำและการให้น้ำ การป้องกันกำจัดโรคและแมลง ศัตรูกาแฟ การเก็บเกี่ยวและการแปรรูป ตลอดจนการพัฒนาผลิตภัณฑ์

2. การพัฒนาระบบการจดบันทึก จัดทำเป็นคู่มือเกษตรกรเพื่อให้เกษตรกร มีข้อมูลสำหรับการวางแผน และสามารถตรวจสอบย้อนกลับเพื่อสร้างความเชื่อมั่น แก่ผู้บริโภค การจดบันทึกควรครอบคลุมเนื้อหาสำคัญ 4 ด้าน ได้แก่ 2.1 การจด บันทึกข้อมูลพื้นฐาน เช่น ข้อมูลเกษตรกร ข้อมูลแปลงปลูกกาแฟ ประวัติการปลูก แผนการปลูกเพิ่ม แผนที่แปลงปลูก แผนผังแปลงปลูก และปฏิทินการปฏิบัติงาน รายสัปดาห์ 2.2 การจดบันทึกข้อมูลกระบวนการผลิตและการจำหน่าย เช่น ตาราง การตัดแต่งกิ่ง ตารางการตัดพินต้น ตารางการให้น้ำ ตารางการใส่ปุ๋ยและสารบำรุงดิน ตารางการกำจัดวัชพืช ตารางการเก็บผลกาแฟสุก ตารางการจำหน่ายผลกาแฟสุก (ถ้ามี) ตารางการแปรรูปกาแฟสาร (ถ้ามี) ตารางการแปรรูปผลิตภัณฑ์ (ถ้ามี) 2.3 การจดบันทึกข้อมูลบัญชีต้นทุนและกำไรจากการทำสวนกาแฟ เช่น รายได้จาก การทำสวนกาแฟ ต้นทุนต่อกิโลกรัม กำไรต่อกิโลกรัม 2.4 การจดบันทึกข้อมูลการ ปลูกกาแฟปลอดภัย เช่น บันทึกประวัติการใช้กล้าพันธุ์ บันทึกการสำรวจโรคและแมลง บันทึกการกำจัดเก็บและใช้สารเคมีและสารป้องกันกำจัดศัตรูพืช บันทึกการบำรุงรักษา เครื่องมือและอุปกรณ์ บันทึกการจัดการขยะในแปลง บันทึกการเรียนรู้ตลอดชีวิต ของเกษตรกร และบันทึกวิธีปฏิบัติกรณีเกิดเหตุฉุกเฉินในสวน เช่น เมื่อเกิดอุทกภัย หรือภัยแล้ง เป็นต้น

3. การพัฒนากลยุทธ์การส่งเสริมการตลาด (Promotional Strategy) ซึ่งกลุ่ม กาแฟบ้านควนซี้แรดอาจช่วยทำหน้าที่รับและกระจายสินค้าให้กับเกษตรกร ส่งเสริม ให้เกษตรกรแปรรูปกาแฟสารเอง และพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลาย กลยุทธ์การส่งเสริมการตลาด เช่น 3.1 กลยุทธ์ดึง (Pull Strategy) เน้นการสร้างเรื่องราว

ความน่าสนใจให้กับผลิตภัณฑ์เพื่อดึงดูดให้ผู้บริโภคและนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในตำบลพะตง จนส่งผลกระทบต่อห่วงโซ่คุณค่าและเศรษฐกิจชุมชนในภาพรวม

3.2 กลยุทธ์ผลัก (Push Strategy) เน้นการสร้างโอกาสการเข้าถึงผลิตภัณฑ์ให้กับผู้บริโภค โดยผ่านคนกลาง ในที่นี้คือ ร้านกาแฟ ซึ่งตั้งอยู่ในตำบลพะตงและพื้นที่ใกล้เคียง องค์การบริหารส่วนตำบลพะตงควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ร้านกาแฟใช้เมล็ดกาแฟที่ผลิตได้ในท้องถิ่น

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า เกษตรกรบ้านควนซี้แวดเห็นความสำคัญของการรักษาวิธีการผลิตแบบดั้งเดิม (Traditional Agriculture) ให้กลายเป็นเอกลักษณ์ของกาแฟบ้านควนซี้แวด โดยวิธีการผลิตกาแฟของเกษตรกรบ้านควนซี้แวดยึดหลักการสำคัญคือ เกษตรผสมผสาน เกษตรประณีต เกษตรธรรมชาติ หลักความพอเพียง และหลักพึ่งตนเองได้ โดยไม่ได้เอาเงินเป็นตัวตั้ง แต่อาศัยเงินเป็นเครื่องมือในการทำงานให้บรรลุความสุข รู้จักสังกัลถยานมิตรและภูมิปัญญาในการแก้ปัญหา ออมน้ำให้พอเพียงในการทำเกษตร ออมดินด้วยการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ รวมทั้งเทคนิคทางชีวภาพอื่นๆที่จะทำให้ดินดี ออมพืชให้มีพันธุกรรมที่หลากหลาย และอยู่ร่วมกันแบบเกื้อกูลตามธรรมชาติ (ธวัชชัย เพ็งพิณีจ, ชวลิต สวัสดิ์ผล, นที เพชรสุทธิธินสาร และพิมพ์ชนก วัดทอง, 2562: 209-224; สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2559) วิธีการผลิตกาแฟของเกษตรกรบ้านควนซี้แวดสอดคล้องตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ซึ่งให้ความสำคัญกับความพอประมาณ ความมีเหตุผล และภูมิคุ้มกันทางสังคม นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งให้ความสำคัญกับมิติทางสังคมควบคู่มิติเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม (มูลนิธิชัยพัฒนา, ม.ป.ป.)

อรวรรณ ฌานศรี และ รัดเกล้า เปรมประสิทธิ์ (2560) อภิปรายว่า การทำเกษตรของไทยมีพลวัตมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะภายหลังการปฏิวัติเขียว (Green Revolution) นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา ทำให้การเกษตรของไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-7 ส่งเสริมให้เกษตรกรขยายตลาดสินค้าการเกษตรและนำผลผลิตส่งออกมากขึ้น เกษตรกร

หันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยว (Monoculture) เน้นปลูกพืชชนิดเดียวในพื้นที่เกษตร โดยนำรายได้จากการขายเป็นดัชนีวัดความสำเร็จ มีการนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต มีการเปลี่ยนแปลงจากการทำเกษตรเพื่อยังชีพไปสู่การมีส่วนเกินไว้ขาย ภายใต้แนวคิดเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ (Commercial Agriculture) ส่งผลให้ไทยกลายเป็นผู้ส่งออกสินค้าเกษตรรายใหญ่ในเวลาต่อมา ส่วนในระดับครัวเรือน เกษตรกรต้องเร่งทำผลผลิตให้ได้ในจำนวนมากเพื่อนำไปขาย และได้เงินมาเพื่อใช้จ่ายในครัวเรือน และเงินอีกส่วนหนึ่งก็ต้องเก็บไว้เป็นทุนสำหรับการทำเกษตรในรอบปีถัดไป อย่างไรก็ตาม ด้วยต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น จากการจ้างแรงงาน การใช้เครื่องจักรและปุ๋ยเคมีภัณฑ์สารกำจัดศัตรูพืช ในขณะที่เกษตรกรกำหนดราคาพืชผลเองไม่ได้ ราคาขึ้นอยู่กับพ่อค้าคนกลางและราคาตลาดโลก ทำให้เกษตรกรเริ่มเข้าสู่ระบบการกู้ยืมเงินและง่ายต่อการเริ่มเป็นหนี้สิน ไม่เพียงเท่านั้น การที่เกษตรกรใช้สารเคมีในปริมาณมากและต่อเนื่องเพื่อเร่งผลผลิต ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ และระบบนิเวศเสื่อมโทรมลง

แม้ว่าปัจจุบันเกษตรเคมียังคงเป็นกระแสหลักของระบบการเกษตรไทย แต่แนวโน้มเสื่อมความนิยมลงเรื่อยๆ เนื่องจากเริ่มประจักษ์แล้วว่าได้ก่อผลกระทบหลายประการ โดย “เกษตรกรรมยั่งยืน” (Sustainable Agriculture) กำลังได้รับความนิยมมากขึ้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 8 เป็นต้นมาได้ให้ความสำคัญกับการผลิตอาหารที่ปลอดภัยจากสารพิษ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล ไม่เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน ในการนี้ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ม.ป.ป.) ให้นิยามเกษตรกรรมยั่งยืน หมายถึง ระบบการผลิตทางการเกษตร การแปรรูป การจัดจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร ที่คำนึงและรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศ สภาพแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อก่อให้เกิดความมั่นคงและความปลอดภัยทางอาหาร สร้างความสมดุลและความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศ อีกทั้งส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภค จากนิยามจะเห็นได้ว่า เกษตรกรรมยั่งยืนจะต้องเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมตลอดทั้งห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) ตั้งแต่การคัดสรรปัจจัยการผลิต กระบวนการผลิต การตลาด และการบริโภค ปัจจุบันเกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทยปรากฏใน

หลายรูปแบบ เช่น เกษตรอินทรีย์ (Organic Agriculture) เกษตรทฤษฎีใหม่ (New Theory Agriculture) เกษตรผสมผสาน (Integrated Farming) เกษตรธรรมชาติ (Natural Farming) และวนเกษตร (Agroforestry) ซึ่งเป็นเกษตรกรรมที่เน้นความสมดุลของระบบนิเวศ ลดการพึ่งพิงสารเคมี ยึดหลักความพอเพียงและพึ่งตนเองได้ ตลอดจนให้ความสำคัญกับการจัดการเชิงพื้นที่เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

สถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์ (2562) ตั้งคำถามไว้อย่างน่าสนใจว่า เกษตรกรรมยั่งยืนอย่างเกษตรผสมผสานมักจะต้องแลกผลตอบแทนที่ลดลงกับความสามารถในการกระจายความเสี่ยง จริงเสมอไป ใช่หรือไม่ ความเสี่ยงในที่นี้ เช่น ความผันผวนของราคาสินค้าการเกษตร เป็นต้น งานวิจัยในต่างประเทศหลายงานได้ศึกษาลักษณะการกระจายความเสี่ยง (Diversification) ของเกษตรกร และพบว่าในบางบริบทการทำเกษตรผสมผสานเพื่อบริหารจัดการความเสี่ยง ต้องแลกมาซึ่งการลดลงของผลตอบแทน ซึ่งก็เป็นผลมาจากการลดลงของความชำนาญเฉพาะทาง (Specialization) และการประหยัดต่อขนาด (Economy of Scale) แต่ในบางบริบทการบริหารจัดการความเสี่ยงโดยการทำเกษตรผสมผสานกลับเป็นวิธีการทำเกษตรที่สามารถให้ผลตอบแทนต่อความเสี่ยงที่สูงกว่าได้เช่นกัน ดังเช่นการศึกษาของ Babatunde and Qaim (2009) พบว่าครัวเรือนที่ทำเกษตรผสมผสานจะมีรายได้ที่มากกว่าครัวเรือนที่ทำเกษตรเชิงเดี่ยว ข้อค้นพบนี้ท้าทายมายาคติ (stereotype) และเปิดโลกทัศน์ใหม่ว่าการทำเกษตรผสมผสานไม่จำเป็นต้องให้ผลตอบแทนที่ต่ำกว่าการทำเกษตรเชิงเดี่ยวเสมอไป

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผู้กำหนดนโยบายควรส่งเสริมการทำเกษตรกรรมในรูปแบบที่หลากหลายควบคู่กันไป โดยไม่ได้มุ่งเน้นเพียงเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว หรือเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์เพื่อการส่งออกเท่านั้น หากแต่ประยุกต์ใช้แนวคิดการทำเกษตรกรรมยั่งยืนในรูปแบบต่าง ๆ ให้มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สมดังที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับปัจจุบันได้โน้มนำมาเป็นปรัชญาในการพัฒนาประเทศ และพิจารณาการช่วยลดข้อจำกัดของเกษตรกรในการปรับเปลี่ยนการทำเกษตร อาทิ ปัญหาที่ดินทำกิน ปัจจุบันถึงแม้ที่ดินในประเทศไทยส่วนใหญ่

จะเป็นที่ดินทำการเกษตร แต่เกษตรกรหลายครัวเรือนยังไม่มีที่ดินในการทำเกษตรกรรมเป็นของตนเอง การแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรที่กระจายตัวไม่เท่าเทียมกันของผู้ที่มีรายได้น้อย จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งยวด ผู้กำหนดนโยบายควรส่งเสริมให้เกษตรกรมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน และเพิ่มโอกาสการเข้าถึงทรัพยากรน้ำ เพื่อช่วยให้เกษตรกรสามารถบริหารจัดการความเสี่ยงได้เองมากขึ้น จนมีความสามารถในการเลือกทำการเกษตรในรูปแบบที่เหมาะสมตามบริบทของตนเอง

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง การพัฒนากลุ่มกาแฟบ้านควนขี้แร่ ได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนวิจัยมหาวิทยาลัยทักษิณ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 สำเร็จลุล่วงได้ด้วยการสนับสนุนขององค์กรหลายฝ่าย ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนตำบลพะตง สมาคมกาแฟไทย สถาบันวิจัยพืชสวน กรมวิชาการเกษตร และหลักสูตรการบริหารและพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

เอกสารอ้างอิง

กรมวิชาการเกษตร. (2563). **ยุทธศาสตร์กาแฟ ปี 2560-2564**. สืบค้นเมื่อ 11 พฤศจิกายน 2564, จาก <https://www.doa.go.th/hort/?p=192>.

จุฑาธิป ประดิพัทธ์นฤมล, หนึ่งฤทัย ศรีสุกใส, สุदारัตน์ รัตนพงษ์, และนันทพันธ์ คุดคง. (2564). การจัดการความรู้และส่งเสริมศักยภาพเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษา ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก, **วารสารการบริหารและสังคมศาสตร์ปริทรรศน์**. 4(3), 13-29.

ธวัชชัย เพ็งพินิจ, ชวลิต สวัสดิ์ผล, นที เพชรสุทธิธินสาร และ พิมพ์ชนก วัดทอง. (2562). เกษตรประณีต : องค์ความรู้และการพัฒนาเกษตรกรต้นแบบ, **วารสาร มจร. พุทธปัญญาปริทรรศน์**. 4(2) : 209-224.

นวรรตน์ โพธิ์ศรี, สาวิตรี รังสิภัทร์ และ พัชราวดี ศรีบุญเรือง. (2561). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการผลิตกาแฟโรบัสต้าของเกษตรกร ตำบลรับร่อ อำเภอท่าแซะ จังหวัดชุมพร, **วารสารเกษตรพระจอมเกล้า**. 36(2), 43-52.

นาคพล เก็นชัย. (2559). วิธีวิทยาการวิจัยแบบผสม : วิธีวิทยาการวิจัยแบบที่สาม, **วารสารธรรมทรรศน์**. 16(2): 297-314.

มูลนิธิชัยพัฒนา. (ม.ป.ป.). **เศรษฐกิจพอเพียง**. สืบค้นเมื่อ 11 พฤศจิกายน 2564, จาก https://www.chaipat.or.th/site_content/item/3579-2010-10-08-05-24-39.html.

วราภรณ์ วิทยาภรณ์, วีระพงศ์ วิรุฬห์ธนภุชณ, จิตติวรรณา ไยสาดี และปริญานิษฐ์ ตั้งธานากักดี. (2561). **การพัฒนาผลิตภัณฑ์กาแฟเพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์กาแฟจากชุมชนบ้านบ่อสีเหลือง อำเภองาว จังหวัดลำปาง** (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสวนดุสิต.

ศูนย์วิจัยเพื่ออุตสาหกรรมอาหาร กระทรวงอุตสาหกรรม. (2559).

อุตสาหกรรมกาแฟ. สืบค้นเมื่อ 11 พฤศจิกายน 2564, จาก <http://fic.nfi.or.th/foodsectordatabank-detail.php?id=17>.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (ม.ป.ป.). **Sustainable Agriculture Products ผลลัพธ์การผลิตสู่การบริโภคที่ดี... จากกระบวนการเกษตรยั่งยืน**. สืบค้นเมื่อ 31 ธันวาคม 2564, จาก <https://tdri.or.th/sustainable-agricultural-product/>.

สถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์. (2562). **พลวัตการทำเกษตรไทย และนัยต่อผลตอบแทนและความเสี่ยงของครัวเรือนเกษตร**. สืบค้นเมื่อ 31 ธันวาคม 2564, จาก <https://www.pier.or.th/abridged/2019/14/>.

สมาคมกาแฟไทย. (2563). **Thai Fine Coffee ยกระดับกาแฟไทยอย่างยั่งยืน**. สมุทรปราการ : พงษ์วินการพิมพ์.

สำนักการค้าสินค้า กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ. (2563). **สินค้ากาแฟและผลิตภัณฑ์กาแฟ**. สืบค้นเมื่อ 11 พฤศจิกายน 2564, จาก <https://api.dtn.go.th/files/v3/5f745497ef414010304bd1dd/download>.

สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2559). **เกษตรธรรมชาติ**. สืบค้นเมื่อ 31 ธันวาคม 2564, จาก https://www.opsmoac.go.th/sustainable_agri-sustainable_agri-preview-382891791797.

สุพัตรา รุ่งรัตน์, ชูลพีกอร์ มาไซ, ศรีประไพ อุดมละมุล, นุลาอัฟฟา สาและ, มัสวีณี สาและ และ นิรุสรา มินทราศักดิ์. (2561). **การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนากลุ่มผลิตโกโก้** (กาแฟโบราณ) อำเภอเบตง จังหวัดยะลา (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.

องค์การบริหารส่วนตำบลพะตง. (2562). **แผนพัฒนาท้องถิ่น พ.ศ. 2561-2565**. สืบค้นเมื่อ 11 พฤศจิกายน 2564, จาก http://www.patong-sao.go.th/develop_plan.

อรวรรณ ฌานศรี และ รัตเกล้า เปรมประสิทธิ์. (2560). **ทิศทางการพัฒนาภาคการเกษตรไทยกับการก้าวสู่ประเทศไทย 4.0**. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ (Proceedings) การสัมมนาเครือข่ายนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ครั้งที่ 16 ประจำปีการศึกษา 2559 ระหว่างวันที่ 29-30 มิถุนายน พ.ศ. 2560 ณ มหาวิทยาลัยรัตนนคร. สืบค้นเมื่อ 31 ธันวาคม 2564, จาก <http://www.socsci.nu.ac.th/soc-cant2017/downloads/proceeding/052.pdf>.

Babatunde, R.O. and Qaim, M. (2009). Patterns of income diversification in rural Nigeria : determinants and impacts, **Quarterly Journal of International Agriculture**. 48(4) : 305–320.

Berger, P.L. (1966). **Invitation to Sociology. A Humanistic Perspective**. New York : Anchor Books.

Hsieh, H.F. and Shannon, S.E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis, **Qualitative Health Research**. 15(9), 1277-1288. Retrieved on June 19, 2021, from : <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1049732305276687>.